

Молодість

Айзек Азімов

У шибку брязнули камінчики — і хлопчик сонно завоштузився. Брязнули ще раз — прокинувся. Сів у ліжку, весь напружився. Минули секунди, поки збагнув, де він. Звичайно, він не вдома. Він за містом. Тут холодніше, ніж вдома, за вікном зелень.

— Щуплий!

Шепіт був хрипкий, сторожкий, і хлопчик кинувся до вікна.

Насправді його не так звали, та новий друг, з яким він недавно заприятелював, ледь кинувши оком на його худорляву постать, сказав:

— Ти — Щуплий! — і додав: — А я — Рудий.

Справжнє ім'я у нього також було інше, але "Рудий" цілком пасувало йому. Вони здружилися одразу тією безкорисливою, щирою дружбою, яка завжди буває в дітей, доки вони не стануть дорослими.

Щуплий гукнув:

— Гей, Рудий! — і радісно замахав другові, струснувши із себе залишки сну.

Рудий хрипким шепотом урвав його:

— Тихше! Хочеш усіх розбудити?

Щуплий тільки зараз помітив, що сонце ледве підхопилося над невисокими пагорками, тіні ще довгі й бліді, а трава росяна. Він притишено спитав:

— Чого тобі?

Рудий подав знак вийти.

Щуплий похапцем одягнувся, вдоволений, що може обмежити сьогодні ранковий туалет: побризкався ледь тепленькою водичкою. Поки біг до виходу, вона висхла, однак надворі шкіру знову зволожила роса.

Рудий сказав:

— Тихо, ти, бо як прокинеться мама, або татко, або твій татко, або навіть хтось із слуг, буде лементу: "Негайно вернись додому! Бігатимеш по росі — застудишся й помреш!"

Він так схоже передав інтонацію, що Щуплий розреготався й подумав: "Кращого товариша годі шукати".

— Ти щодня ходиш сюди, Рудий? — поцікавився він.— Завжди удосвіта? Га? Ніби весь світ належить лише тобі, правда ж, Рудий? Навколо ні душі, і так все гарно.

Він почувався гордим: йому дозволили ступити у цей прекрасний світ.

Рудий скося глянув на нього й недбало сказав:

— Я вже давно на ногах. Ти нічого не чув уночі?

— А що?

— Та гриміло.

— Невже була гроза? — здивувався Щуплий. Він ніколи не міг спати під час грози.

— Та ні, лише грім. Я почув, як гримнуло, визирнув із вікна, а дощу не було. Лише

зірки, і небо якесь білясте, розумієш?

Щуплий зовсім не був того певен, але кивнув на знак згоди.

— От я й вирішив вийти,— вів далі Рудий.

Вони йшли зеленою обочиною бетонної дороги, яка розділяла навпіл довколишню місцевість, вилася вниз долом і щезала між пагорками. Дорога була дуже давня: навіть батько Рудого не міг сказати синові, коли її проклали, проте ні тріщинки на ній, ні вибоїнки.

— Таємницю умієш берегти? — спитав Рудий.

— Аякже! Що за таємниця?

— Таємниця та й годі. Може, скажу, може, й ні. Я ще й сам не вирішив.

Рудий зламав на ходу довгу гнучку стеблину папороті, акуратно пообскубував листочки і хльоснув нею, мов батіжком.

Мить — і він уже в уяві на баскому коні, що стає дибки, закушує вудила, змушений скорятися його залізній волі. Згодом Рудий втомився, відкинув батіжка й загнав баского коня у найглухіший кут своєї фантазії — ще знадобиться.

— Сюди їде цирк,— промовив він.

— Оце твоя таємниця? Знаю, татко казав мені ще до від'їзду.

— Ні, не вона. Та таємниця — будь певен! Ти був у цирку?

— Звісно.

— Сподобалось?

— Неймовірно.

Рудий стежив за ним краєчком ока.

— А хотів би залишитись у цирку? Тобто, назавжди.

Щуплий замислився.

— Мабуть, ні. Я, певно, буду астрономом, як і тато. Думаю, він цього хоче.

— Пхе! Астрономом! — скривив губи Рудий.

Щуплий відчув, як зачинилися перед ним двері у новий, прекрасний світ, і астрономія стала враз нестерпною.

— Цирк, мабуть, цікавіше.

— Ет, крутиш ти щось.

— Та я не те мав на увазі.

Рудий почав під'юджувати.

— А от якби тобі випала нагода піти в циркачі прямо зараз? Що б ти зробив?

— Я... Я...

— От бачиш,— Рудий зневажливо всміхнувся.

Щуплий образився.

— От і піду!

— А ти піди!

— Перевір мене.

Рудий обернувся до нього — недовірливий, напружений.

— Справді? Хочеш поступати зі мною?

— Як то? — Щуплий позадкував.

— У мене є таке, що нас одразу приймуть. Колись, може, матимемо власний цирк. Станемо першокласними циркачами. Якщо ти, звісно, підеш зі мною. Інакше... Інакше я сам подамся. Але, думаю, хай вірному товаришеві теж пощастить.

Новий світ здавався незвичайним.

— Згода! Я з тобою. Що там у тебе, Рудий? Кажі чесно.

— Вгадай! Хто найголовніший у цирку?

Щуплий гарячково думав. Йому хотілося вгадати.

— Акробати? — нарешті промовив він.

— Пхе! Та я не пішов би на них, хай би й даром показували.

— Тоді не знаю.

— Звірі, от хто! Яка вистава найцікавіша? Куди сходиться найбільше народу? У найкращих цирках світу найцікавіші номери тільки зі звірами.

— Справді?

— Це всі знають. Спитай кого хочеш. Так от. Я вранці знайшов звірятко. Двох.

— Ти їх зловив?

— А ти як думав? Оце і є моя таємниця. Не розбавкаєш?

— Звісно, як же можна.

— Молодець! Я їх у коморі замкнув. Хочеш подивитись?

Вони були поблизу комори. Попереду темніли величезні розчахнуті двері. Темно-темно. Вони йшли просто до них. Щуплий спинився. Він намагався говорити байдуже.

— Вони великі?

— Став би я з ними заводитись, якби були великі. Ні, зовсім маленькі. Вони не лихі. Я їх у клітці замкнув.

Хлопчаки були вже в коморі, і Щуплий побачив велику, накриту цупким брезентом клітку, що висіла на гаку під дахом.

— Ми тримаємо тут пташок. Вони звідси не втечуть. Лізьмо на горище.

Вони видряпались дерев'яною драбиною нагору, і Рудий зняв клітку з гака.

— Ніби дірка,— тицьнув пальцем у брезент Щуплий.

Рудий спохмурнів.

— Звідки вона взялася?

Він трохи відгорнув брезент, зазирнув усередину й полегшено зітхнув:

— Є!

— Брезент наче прогорів,— захвилювався Щуплий.

— То будеш дивитись?

Щуплий невпевнено кивнув. Зрештою, він не був у тому переконаний. А раптом вони...

Але ось брезент відкинуто: звірятка в клітці, двоє, як Рудий і казав. Маленькі, якісь огидні. Тільки-но брезент зняли — звірята кинулись до хлопчаків. Рудий обережно тицьнув одне пальцем.

— Стережись! — злякано скрикнув Щуплий.

— Вони не зроблять нічого лихого. Бачив таких коли-небудь?

— Ні.

— Уявляєш, як у цирку підскачуть з радощів: мати таких звірів...

— Вони, певно, замалі для цирку.

Рудий розсердився. Він повісив клітку, яка загойдалася сюди-туди, мов маятник.

— Уже назад?

— І не збираюсь. Я тільки...

— Не турбуйся, вони не малі для цирку. Мене зараз непокоїть одне...

— Що?

— Їх треба протримати до приїзду цирку, так? Отже, треба знати, чим їх годувати.

Клітка все погойдувалася, і маленькі в'язні припали до пруття, подавали знаки — дивовижні, швидкі, ніби були мислячими істотами.

2

Астроном церемонно ввійшов у їдальню. Він почував себе гостем.

— Де ж наша молодь? — запитав. — Мого сина в кімнаті немає.

Промисловець усміхнувся:

— Вони вже давно на ногах. Але не турбуйтеся, жінки оце змусили їх поспідати.

Сказано, молодість.

"Молодість". Це слово, здавалось, гнітюче подіяло на Астронома.

Снідали мовчки. Промисловець лише раз озвався:

— Ви й справді вважаєте, що вони прийдуть? Навіть не віриться.

— Прийдуть, — відказав Астроном.

І все.

Уже потому Промисловець сказав:

— Даруйте, але ніяк не втямлю, навіщо б то вам було розігравати мене? Ви справді з ними говорили?

— Як оце з вами. Звісно, у певному розумінні. Вони можуть передавати думки на відстані.

— Це я збагнув з вашого листа. Тільки як, — ось що цікаво з'ясувати.

— Не знаю. Я, звичайно, запитав у них, але відповідь була якась невиразна. Хоча я міг просто не зрозуміти. Виявляється, потрібний прекрасний апарат для посилення розумових сигналів, і що найважливіше — максимальна зосередженість як індуктора, так і перцепієнта. Я не одразу усвідомив, що вони намагаються передати мені думки. Може, такі проекційні апарати для посилення думок — одне з наукових досягнень, яке вони нам передадуть.

— Можливо, — відповів Промисловець. — Однак, зважте на зміни, які стануться в нашому суспільстві. Передавач думок!

— А чом би й ні? Зміни нам корисні.

— Я так не вважаю.

— Зміни небажані лише у старості, — сказав Астроном. — Але й раси старіють, як люди.

Промисловець кивнув на вікно.

— Бачите цю дорогу? Вона тут споконвіку. Не знаю відколи, але зовсім, як нова. Навряд чи ми зуміли б прокласти тепер таку дорогу. Тоді ж раса була молодою.

— Тоді? Так. Принаймні, вони не страхались нового.

— Краще було б навпаки. Що сталося з нашими пращурами? Вони знищені, докторе! Що гарного у молодості й новому? Нам тепер краще, у світі панує мир і спокій, ми собі поволі рухаємося вперед. Раса нікуди не йде. Зрештою, нема й куди. Вони, ті, хто проклав дорогу, довели це. Як і обіцяв, я поговорю з вашими гостями, коли вони прийдуть. Але мені здається, доведеться просити їх повернутись назад.

— Раса не рухається нікуди,— переконано сказав Астроном.— Вона прямує до цілковитого занепаду. У моєму університеті з року в рік менше студентів. Дедалі менше пишеться книжок, все менше провадиться досліджень. Старий дрімає на сонечку: його дні затишні й спокійні, однак із кожним днем він усе ближче до смерті.

— Ну, годі, годі,— примирливо сказав Промисловець.

— Стривайте. Вислухайте мене. Перш ніж написати вам, я вивчив ваше фінансове становище.

— І з'ясували, що я платоспроможний? — усміхаючись, урвав його Промисловець.

— Авжеж. Вам, я бачу, смішно? Може, й так. Ви менше платоспроможний, ніж ваш батько. А він був менше платоспроможний від вашого діда. А ваш син, можливо, взагалі виявиться неплатоспроможним. Планеті все важче утримувати промисловість на сучасному рівні, хоча цей рівень геть низький порівняно з колишнім. Ми повернемося до натурального господарства, а потім? До печер?

— А якщо ми збагатимося новими науковими знаннями, все зміниться?

— Справа не тільки в цьому, суть у самій зміні, розширенні горизонтів. Слухайте, пане, я вибрав вас не лише тому, що ви багаті, маєте вплив у державних колах, а тому, що у вас незвична для нашого часу репутація людина, яка може порвати з традиціями. Наші співвітчизники чинитимуть опір, а ви знаєте, як треба діяти, щоб...

— Щоб відродити молодість нашої раси?

— Саме так.

— З її атомними бомбами?

— Атомні бомби,— підхопив Астроном,— не обов'язково означають загибель цивілізації. Наші гості також мали атомну зброю або щось подібне на своїй планеті, але вціліли, бо не згорнули рук. Невже ви не розумієте? Не бомба уразила нас, а контузія. Може, це наш останній шанс щось змінити.

— Скажіть-но,— почав Промисловець,— а чого натомість хочуть ці друзі з космосу? Астроном завагався.

— Буду з вами щирий,— нарешті промовив він.— Вони прибули з планети, маса якої більша від нашої. Наша багатша на легкі елементи.

— Їм потрібен магній, алюміній?

— Ні, пане. їм потрібні вуглець і водень. Вугілля й нафта.

— Справді?

— Вам кортить спитати чому істотам, які опанували космічні перельоти, а, отже, оволоділи атомною енергією, потрібні вугілля та нафта? На це питання не спроможний відповісти.

— Тоді це зроблю я,— посміхнувся Промисловець.— Це незаперечне підтвердження правдивості ваших слів. Якщо не вникнути в суть, може здатися, що володіння атомною енергією виключає користування вугіллям та нафтою. Але це не лише сировина для виробництва енергії, вони завжди будуть базовою сировиною для всіх галузей органічної хімії. Пластмаси, барвники, медикаменти, розчинники. Промисловість не може існувати без них навіть у вік атома. Проте, якщо вугілля та нафта — невисока платня за клопоти і муки молодії раси, я вважаю, вони нам дорого обійдуться, якщо ми нічого не матимемо натомість.

Астроном зітхнув і сказав:

— А от і наші хлопчики.

З прочиненого вікна було видно, як ті стояли на зеленій галявині й про щось жваво гомоніли. Син Промисловця зробив владний знак, син Астронома кивнув у відповідь і подався до будинку.

— Ось молодь, про яку ви говорили,— сказав Промисловець.— У нашої раси стільки молоді, скільки треба.

— Так, але ми ростимо їх, щоб вони швидше запліснявіли.

Щуплий скочив у кімнату, грюкнувши дверима.

— Що трапилось? — незадоволено спитав Астроном.

Щуплий здивовано звів на нього очі й заляк на місці.

— Вибачте, будь ласка. Я не знав, що тут хтось є. Перепрошую, що потурбував,— він силувався говорити якнайввічливіше.

— Дарма,— сказав Промисловець.

— Навіть коли в кімнаті немає нікого, сину, не обов'язково грюкати дверима,— повчально сказав Астроном.

— Пусте,— повторив Промисловець.— Хлопець не зробив нічого лихого. Ви лаєте його, бо він молодий. І це ви, з вашими поглядами. Іди-но сюди, хлопче,— звернувся він до Щуплого.

Той повільно підійшов.

— Тобі у нас подобається?

— Дуже, сер. Дякую.

— Мій син уже показав тобі нашу садибу?

— Так, сер. Рудий, тобто...

— Ні, ні, називай його Рудим. Я й сам його так називаю. А тепер скажи мені, чого ви тут вештаєтесь?

Щуплий відвернувся.

— Ми провадимо дослід.

Промисловець подивився на Астронома.

— От бачите, юнацька допитливість і спрага до пригод. У нашої раси ще не все

втрачено.

— Сер,— звернувся Щуплий до Промисловця.

— Слухаю, хлопче.

Хлопчик трохи помовчав, силкуючись зрозуміти, про що говорять дорослі, згодом сказав:

— Рудий звелів мені роздобути чогось смачного, та я не дуже збагнув, що саме. Я не хотів говорити.

— Спитай Куховарку. У неї знайдеться щось смачненьке для таких хлопчаків.

— Ні, сер, це не для нас, а для звірів.

— Для звірів?

— Так, сер. Що їдять звірі?

— Одразу видно, що мій син виховувався у місті.

— Ет, дрібниці. Які звірі, хлопче?

— Маленькі, сер.

— Спробуйте дати їм трави чи листя, якщо вони не їстимуть, то можна горіхів або ягід.

— Дякую, сер.— Щуплий вибіг з кімнати, обережно причинивши за собою двері.

— Ви думаєте, вони зловили звірів живими? — занепокоєно спитав Астроном Промисловця.

— Це дуже просто. У моїй садибі полювання заборонено: всі тварини ручні, багато гризунів, дрібної звірини. Рудий завжди наносить додому повно різної живності. Але недовго те його цікавить.— Він подивився на настінний годинник.— Ваші друзі мушили вже прибути, як ви вважаєте?

3

Хитанина припинилася. Було темно. Дослідникові важко було дихати густим, мов суп, повітрям чужої планети, тож він не міг навіть глибоко зітхнути. Навіть якщо...

Йому раптом захотілося почути когось. Торговець на дотик був теплий. Він важко дихав, тіло раз у раз судомило, він, очевидно, спав. Дослідник повагався й вирішив не будити його. Навіщо? Порятунку, ясна річ, уже не буде. Це — покарання за величезні прибутки, які приносила необмежена конкуренція.

Торговець, який відкрив нову планету, одержував монопольне право торгувати з нею протягом десяти років. Він міг торгувати сам, або, що приносило більший зиск, продати своє право всім охочим на вигідних умовах. Це призводило до того, що пошуки нових планет провадилися таємно і якнайдалі від звичайних торгових шляхів. Тому тепер у них не було майже ніякої надії, що якийсь космічний корабель увійде в межі їхнього субефірного зв'язку, хіба що сподіватись на неймовірний випадок.

Були б вони хоч у своєму кораблі, а не в цій... цій... клітці.

Дослідник учепився за товсте пруття. Навіть якщо вони знищать його, це вони могли зробити легко, їм не врятуватися — надто високо.

Все йшло шкереберть від самого початку. Ще до цього приземлення вони двічі приземлювались на кораблі-розвіднику, встановили контакт з місцевим населенням —

велетенськими, але м'якими й доброзичливими істотами. Очевидно, тут була колись високорозвинена промисловість, але населення не зуміло уникнути небажаних наслідків. Кращого ринку годі й шукати.

Планета-гігант особливо вразила Торговця. Хоч він і знав її розміри, але з відстані двох світлових секунд до неї завмер біля екрана, прошепотів: "Неймовірно!"

— Існують ще більші планети,— спокійно зауважив Дослідник. Дослідникові не гоже виявляти надмірний захват.

— Населена?

— Атож.

— Ваша планета може потонути в тому великому океані.

Дослідник усміхнувся: тонкий закид. Його рідна планета Арктур за розмірами була менша від інших планет.

— Ну, не зовсім так,— сказав він.

Торговець продовжував розпитувати.

— А жителі тут теж гіганти?

Здавалось, така перспектива не дуже його втішала.

— Майже в десять разів більші від нас.

— Ви впевнені, що вони доброзичливі?

— Важко сказати. Дружба між чужопланетними культурами поняття неповне. Але, думаю, вони для нас безпечні. Ми зустрічали інші цивілізації, що не зуміли зберегти рівновагу в період післяатомних воєн. Ви, мабуть, знайомі з результатами: самоаналіз, відступ, поступовий занепад, чимдалі більша покірливість.

— Навіть у таких велетнів?

— У загальних рисах так.

У цю мить Дослідник почув, як надсадно заревів двигун. Він спохмурнів і сказав:

— Ми знижуємося надто швидко.

Кілька годин тому вони вже говорили про небезпеку, яка чатувала на них при посадці. Планета, що наближалась, була величезною для киснево-водяного світу. Хоча вона менша від ненаселених воднево-аміакових планет і її маса зумовлювала нормальне поле, тяжіння, сили гравітації з наближенням слабшали. Коротше кажучи, гравітаційний потенціал був високий, а бортовий комп'ютер простенької конструкції не запрограмований давати інформацію про траєкторію посадки в залежності від гравітаційного потенціалу. Це означало, що Пілотові доведеться робити посадку вручну. Обачніше було б обладнати корабель комп'ютером вищого ступеня складності, але це означало політ до околиці певної цивілізації, зайву витрату часу, можливо, розсекречення самої подорожі. Тоді Торговець вимагав негайної посадки.

Зараз він відчув необхідність аргументувати свою вимогу.

— Гадаєте, Пілот не знає, що слід робити? — сердито звернувся він до Дослідника.— Адже він двічі вдало посадив корабель.

"Так,— подумав Дослідник,— але на кораблі-розвіднику, а не на цій вантажній коробці". Однак змовчав, дивлячись на екран. Вони знижувались швидко. Ніяких

сумнівів. Навіть надто швидко.

Торговець роздратовано спитав:

— Ну чого ви мовчите?

— Коли ви вже так хочете, щоб я говорив, раджу пристібнути ремінь і допомогти підготувати катапультний пристрій.

Пілот боровся відчайдушно. Він не був новачком. Атмосфера незвичайної густини навіть для гравітаційного потенціалу цієї планети полум'ям вирувала навколо корабля. Пілот дотримувався заданого курсу, прямував до певної точки на північному континенті. За інших обставин, пощастить їм більше, про їхню посадку говорили б, як про героїчну, майстерно виконану в безнадійному становищі. Та коли перемога була вже поруч, фізична перевтома, нервові напруження далися взнаки: Пілот ледь сильніше натиснув на важіль керування і корабель, що вже зайняв був горизонтальне положення, полетів сторч.

Часу на виправлення останньої помилки не було: до поверхні менше милі, але Пілот залишився на посту. Він встиг лише подумати, як би зберегти корабель при ударі під час посадки. Самому йому не пощастило вціліти.

Корабель шалено виривався з товщі атмосфери. Вдалося ввімкнути лише кілька катапультних пристроїв, вчасно спрацював тільки один.

Згодом, коли Дослідник опритомнів і звівся на ноги, йому здалося, що весь екіпаж, крім нього та Торговця, загинув. Його власний апарат приземлення згорів високо над землею, відтак забило йому памороки. Може, Торговцеві пощастило ще менше.

Густа, з м'ясистими стеблами трава обступила його. Здалеку було видно дерева, які нагадували Дослідникові дерева його рідної планети Арктур, хіба що їхнє верховіття не діставало найнижчих гілок цих дерев.

Він гукнув: голос глухо пролунав у густому повітрі.

Торговець озвався. Дослідник кинувся до нього, щосили продираючись крізь зарості, які перепиняли шлях.

— Ви поранені? — спитав він.

Обличчя Торговця скривилося від болю.

— Здається, щось вивихнув. Важко ступати.

Дослідник обережно обстежив його.

— Думаю, обійшлося без переломів. Треба йти, незважаючи на біль.

— Може, спершу трохи перепочинемо?

— Ми повинні знайти корабель. Це дуже важливо. Якщо він уцілів і його можна полагодити — ми врятовані. Інакше...

— Лише кілька хвилин. Дайте подих перевести.

Дослідник і сам зрадів короткому перепочинкові. Торговець заплющив очі. Дослідник дозволив і собі зробити те саме.

Дослідник почув чийсь кроки, розплющив очі. "Ніколи не спіть на чужій планеті". Тепер це марна порада.

Торговець теж прокинувся. Його зойк сповнився жахом.

— Це — житель планети! Він не заподіє вам зла! — заспокійливо крикнув йому Дослідник.

Тим часом велетенська потвора нахилилася, схопила їх, притисла до себе.

Торговець щосили пручався, але, зрозуміло, даремно.

— Ви можете з ним поговорити? — вереснув він.

Дослідник лише похитав головою.

— Я не зможу подіяти на нього своїм передавачем. Він мене не слухатиме.

— Тоді знищіть його. Знищіть!

— Не можна,— і ледве не додав "телепень".

Дослідник силкувався говорити спокійно.

Потвора кудись рухалась — вони швидко додали величезний обшир.

— Чому? — закричав Торговець.— Ви ж можете дістати свій дезінтегратор. Я його виразно бачу. Не бійтеся впасти.

— Як ви не розумієте? Якщо убити потвору, вам уже ніколи не торгувати з цією планетою, не злетіти з неї, а може, й не прожити до вечора.

— Але чому?! Чому?

— Тому, що це молодий представник виду. Ви мусили б знати, що буває, коли торговець убиває дитинча тубільця, навіть випадково. Більше того, якщо ми справді потрапили, куди хотіли, то опинилися в садибі могутнього тубільця. А це, може, один з його дітей.

Так вони потрапили до в'язниці, обережно випалили дірку у цупкій грубій матерії, якою була накрита клітка, і зрозуміли: плигнеш з такої висоти — неодмінно розіб'єшся.

Клітка-в'язниця ще раз хитнулася, описала дугу і спинилась. Торговець скотився в куток і злякано нашорошився.

Покривало відгорнули — світло залило клітку. Як і минулого разу, перед ними стояли два молодих аборигени.

"Зовні вони майже нічим не відрізняються від дорослих особин,— подумав Дослідник.— Звісно, менші розміром".

У пруття просунули жмутик зелених бадилін, які нагадували очерет. Запах приємний, але на корінні — грудки землі.

Торговець позадував і хрипко сказав:

— Що це вони роблять?

— Намагаються нас підгодувати,— відповів Дослідник.— Принаймні, щось схоже на тутешню траву.

Клітку накрили. Вона знову загойдалась. В'язні zostалися самі, тільки тепер у них вже був корм.

4

Від чийось кроків Щуплий здригнувся, але це був Рудий, і хлопчик засяяв усмішкою.

— Навколо ні душі. Мені аж очі на лоб лізуть, слово честі,— сказав він.

— Т-с-с... Дивись,— відповів Рудий.— Ось бери. Просунь у пруття. Довелося бігати

додому.

— Що це? — Щуплий обережно помацав рукою.

— Отакої! Фарш. Ти що, ніколи фаршу не бачив? Ось що ти мав принести, коли ходив додому, а не цю дурну траву.

Щуплий образився.

— Звідки я знав, що вони їдять. До того ж, фарш таким не буває. Він у целофані, і колір у нього зовсім інший.

— Звісно, у місті. А тут ми самі готуємо фарш, і він завжди такого кольору, доки його не підсмажиш.

— То він сирий? — вжахнувся Щуплий.

Рудий розсердився.

— Ти, бачу, вважаєш, що звірі їдять тільки смажені й варені страви. Не дурій, бери, він не кусається. Давай швидше, у нас часу немає.

— Чому? Що там удома робиться?

— Не знаю. Мій тато ходить з твоїм. Може, мене шукають. Може, Куховарка наскаржилась, що я взяв фарш. Хоч би там як, але не треба, щоб вони сюди заходили.

— А ти питав дозволу у Куховарки?

— Кого? У того краба? Вона й ковтка води не дасть без батькового дозволу. Ну, мерщій, бери.

Щуплий узяв добрячу купку фаршу, і мурашки побігли в нього по шкірі. Він пішов до комори, а Рудий помчав до будинку. Побачив двох дорослих — притишив ходу, кілька разів глибоко зітхнув, щоб відсапатись, потім попрямував спроквола до них, ніби знічев'я прогулювався.

— Привіт, тату! Хелло, сер,— привітався він.

— Зачекай-но, Рудий. Хочу тебе щось спитати.

Рудий повернувся до батька з байдужим виразом.

— Слухаю, тату.

— Мама казала, ти сьогодні рано встав.

— Не дуже, перед сніданком.

— Вона казала, ніби тебе щось розбудило вночі.

Рудий забарився з відповіддю.

"Сказав я їй, чи ні?" — гарячково думав він. Потім признався:

— Так, сер.

— Що саме тебе розбудило?

Рудий не бачив підстав приховувати, тому відповів:

— Не знаю, тату. Наче грім. Потім щось упало.

— Не можеш сказати, звідки долинали звуки?

— Ніби з-за пагорка.

Це була правда, до того ж, це його цілком влаштовувало: пагорок був у протилежному від комори боці.

Промисловець подивився на свого гостя:

— Не маєте бажання прогулятись до пагорка?

— Охоче,— відповів Астроном.

Рудий стежив, поки вони віддалялись, потім обернувся й помітив Щуплого. Той визирав із-за кущів шипшини.

— Ходи сюди! — гукнув Рудий.

Щуплий вискочив з-за кущів, підійшов ближче.

— Вони питали щось про м'ясо? — спитав він занепокоєно.

— Ні, здається вони нічого про нього не знають. Пішли оце до пагорка.

— Чого?

— Звідки я знаю. Все розпитували про грім, який я чув уночі. Слухай, звірята з'їли м'ясо?

— Розумієш,— почав Щуплий обережно,— вони ніби роздивлялись його, приношувались.

— Ну, нехай,— сказав Рудий.— Зголодніють. Господи, повинні ж вони щось їсти. Давай ми підемо до пагорка, подивимось, що вони там роблять?

— А як же звірі?

— Що з ними скоїться! Не можна ж весь час там сидіти. Ти їм води дав?

— Аякже. Напилися.

— От бачиш. Ходімо. Провідаємо їх після обіду. І принесемо їм фруктів.

Вони вистрибом подалися по схилу вгору. Рудий, як завжди, попереду.

5

— Ви гадаєте, це був шум їхнього корабля при посадці? — спитав Астроном.

— А ви так не думаєте?

— Вони, напевно, всі загинули,

— А може, й ні,— спохмурнів Промисловець.

— Якщо посадка пройшла вдало, то де вони?

— Треба подумати,— так само похмуро відповів Промисловець.

— Я вас не розумію,— сказав Астроном.

— А коли вони настроєні вороже?

— Ні, ні! Я говорив з ними. А може, це рекогносцировка. Хто зна, яким буде їхній наступний крок. Вторгнення?

— Але, пане, у них лише один корабель.

— Це вони вам так сказали. А в них може бути цілий флот.

— Я казав вам про їхні розміри. Вони...

— До чого там розміри, коли їхня зброя переважає нашу.

— Я не думав про це.

— А я не забував ні на мить,— вів далі Промисловець.— Саме тому, одержавши вашого листа, я погодився з ними зустрітись. Не для того, щоб пристати на не вигідні для нас торговельні умови, а щоб вивідати їхні наміри. Я не сподівався, що вони уникатимуть зустрічі.— Він зітхнув і додав:— Я не вважаю це нашою помилкою. Ви маєте рацію, принаймні в одному. Світ надто довго перебуває в стані спокою. Ми

розучилися підозрювати.

Астроном раптом підвищив голос. Де й поділися м'які нотки.

— Тепер я вам скажу,— почав він різко.— Я не бачу ніякої причини сумніватися в доброзичливості прибульців. Так, вони маленькі, це цілковите підтвердження того, що їхні планети теж невеличкі за розмірами. Наша планета для них має нормальну силу тяжіння, але набагато вищий рівень гравітаційного потенціалу, значна товща атмосфери не дозволяє чужинцям перебувати у нас тривалий час, не наражаючись на небезпеку для життя. З цієї ж таки причини, використання планети як бази для міжзоряних подорожей абсолютно недоцільне для них. Отже, залишається єдине — торговельні зносини. Існує також суттєва різниця між хімічним складом продуктів харчування обох планет,— характерні особливості ґрунту, тобто різниця в перебігу різноманітних процесів у ґрунті, що зумовлюють живлення рослин. Вони не зможуть споживати наші продукти, так само, які ми їхні.

— Все це легко подолати, адже вони можуть привезти запас їжі з собою, обладнати тут спеціальні станції-камери з розрідженим повітрям, сконструювати кораблі, пристосовані до високого гравітаційного потенціалу нашої планети.

— Слушно, та хіба все це так просто для молодії раси? У них не виникне потреби робити це. У Галактиці знайдеться мільйони планет, придатних для освоєння. їм не потрібно морочитися з нашою.

— Звідки ви знаєте? Чи це теж їхні слова?

— Переконався в усьому сам. Зрештою, я астроном.

— Хотів би почути ваші аргументи, поки ми отак ідемо.

— Так от, пане: довгий час наші астрономи поділяли планети на дві основні групи. Перша група — планети, розміщені далеко від ядра-зірки. Вони мають досить низьку температуру, що дозволяє втримувати водень, аміак, метан. За приклад правлять відомі планети-гіганти. Друга група—планети, розташовані так близько від ядра-зірки, що висока температура внеможливіє збереження водню. Вони менші за розміром і масою, порівняно з першою групою, бідніші на водень, але багатші на кисень. Ми знаємо цю групу планет, бо живемо на одній із них. Однак, наша сонячна система єдина, яку ми вивчили досконало, тому так беззастережно вірували в існування лише цих двох груп.

— Отже, якщо я вас правильно зрозумів, існує третя?

— Так. Але ще менша за розмірами, з дуже малою масою, зовсім бідна на водень порівняно з планетами нашої сонячної системи. Співвідношення воднево-аміакових і таких, як у них, киснево-водяних з дуже малою масою планет у нашій Галактиці — три до одного. Отже, для освоєння й колонізації їм лишається кілька мільйонів планет з дуже малою масою.

Промисловець глянув на блакитне небо, перевів погляд на зелень дерев, що їх оточувала, і запитав:

— А такі планети, як наша?

— Наша сонячна система — перша, що їх по-справжньому зацікавила. Очевидно, її

розвиток досі не вкладався в їхні загальновідомі істини,— пояснив Астроном.

— Отже, це означає, що пришельці з космосу — мешканці астероїдів?

— Звичайно, ні. Астероїди — малі планети — то інша річ.

— А чому ви, астроном, лише наводите їхні загальні міркування?

— Наші гості не обмежуються викладкою лише голих фактів. Вони науково обґрунтували свою теорію еволюції зірок, і я змушений був її визнати. Набагато вірогіднішу від теорій, на які коли-небудь, спиралась наша астрономія. Їхня теорія розроблялася суто математично й передбачила саме таку Галактику, яку вони описують. Як бачите, у них донесхочу світів. І вони не зазіхають на чужі планети: Принаймні, на нашу.

— Справедливо, якщо це правда. Хоч істоти можуть бути розумними, та не розсудливими. Можливо, наші пращури й були розумними, та, безумовно, нерозсудливими. Який, сенс, скажімо, у знищенні майже всієї високорозвиненої цивілізації в атомному катаклізмі через причини, яких і досі не можуть визначити наші історики? — замислено мовив Промисловець.— Після того, як скинули перші атомні бомби на Східні Острови Сонця... забув уже їхню давню назву, стало можливим тільки єдине завершення, що й трапилось.

Він роззирнувся й спитав:

— Куди це ми зайшли? Чи наші пошуки, бува, не марна справа?

Але Астроном, який ішов попереду, хрипко сказав:

— Не марна, сер. Дивіться!

Рудий та Щуплий непомітно крались за старшими. Це було неважко: батьків щось турбувало, їх цілком поглинула розмова. Предмет їхніх пошуків важко було помітити крізь зарості, хлопці самі мусили за ними ховатись.

— Ого! Диви! Справжнє тобі срібло! — вигукнув Рудий.

Але не він, а Щуплий по-справжньому розхвилювався. Він уп'явся очима в друга.

— Я знаю, що це. Це — космічний корабель. Мабуть, тому й приїхав мій батько. Він один з найвідоміших у світі астрономів, а твій батько мав його неодмінно запросити, якби корабель тут здійснив посадку.

— Що ти торочиш? Тато й гадки не має про цю штуку. Він прийшов сюди лише тому, що я чув уночі грім. До того ж, космічних кораблів не існує.

— Ні, існують. Дивись. Бачиш ті круглі штуки? Це дюзи. А то — ракетні двигуни.

— Звідки ти все це знаєш?

Щуплий спалахнув:

— Я про них читав. У мого батька є книжки. Старовинні. Довоєнні.

— Гм. Довоєнні! Дуриш ти все.

— Неправда! Батькові потрібні книжки. Він викладає в університеті. Це його робота.

Хлопчик майже кричав, і Рудому довелося його осмикнути.

— Хочеш, щоб вони нас почули? — обурено прошепотів він.

— Все-таки це космічний корабель.

— Слухай, Щуплий, ти кажеш, цей космічний корабель з іншого світу?

— Напевно. Дивись, як мій батько роздивляється його. Він би нічим більше так не зацікавився.

— Інші світи! Де вони, ті інші світи?

— Скрізь. От, наприклад, планети. Це такі самі світи, як і наш. Може, й інші зорі мають свої планети. Може, їх трильйони.

Рудий відчув себе знищеним, розчавленим.

— Здурів, чесне слово,— пробурмотів він.

— Гаразд, я тобі доведу.

— Стій, ти куди?

— До них. Скажу батькові, може, ти повіриш, що професор астрономії знає, що...

Він випростався на повен зріст.

— Стривай, хочеш, щоб нас помітили? Вони ж і не здогадуються, де ми. Хочеш, щоб загризли запитаннями й дізнались про звірят?

— А мені начхати! Ти сам сказав, що я здурів.

— Ябеда! Обіцяв мовчати.

— Не збираюсь я нічого казати, та коли вони дізнаються, сам будеш винний: перший почав сперечатись, сказав, що я здурів.

— Беру свої слова назад,— буркнув Рудий.

— Та нехай уже.

Щуплий трохи розчарувався. Йому кортіло побачити корабель зблизька, але зламати клятву він не міг.

— Щось він замаленький,— сказав Рудий.

— Звісно, мабуть розвідник.

— Б'юсь об заклад, тато в нього нізащо не залізе.

Щуплий думав так само. Тим більше, це було слабе місце в його власних міркуваннях, тому він промовчав.

Рудий підхопився, видно все це добряче йому набридло.

— Слухай, гайда звідси. Ще повно справ, не можна ж стирчати тут цілісінький день, витріщивши очі на якусь стару таратайку. Треба щось робити зі звірятами, якщо хочемо стати циркачами. Для циркачів це найголовніше. Вони мусять дбати про звірят. От чим я зараз і займуся,— сказав турботливо Рудий.

— Для чого, Рудий? У них там повно м'яса. Давай краще подивимося,— запропонував Щуплий.

— На що там дивитись? Он уже наші батьки збираються йти. Та й обідати вже час. І взагалі, Щуплий,— почав його переконувати Рудий,— ми не повинні викликати підозру, а то як почнуть допитувати. Ти що, не читав детективів? То затям: надумав іти на справжнє діло — тримайся так, щоб не викликати підозри, тоді тебе не викриють.

— Ну, гаразд.

Щуплий неохоче підвівся. Раптом кар'єра циркача видалась йому облудною, нікчемною в порівнянні зі славою великого астронома, і здивувався: як він міг пристати

на безглузду пропозицію Рудого.

Вони пішли схилом униз. Щуплий, як і перше, позаду.

7

— Мене найбільше вразила ця висока кваліфікація роботи,— сказав Промисловець.

— Що нам від того? — гірко зауважив Астроном.— Вони всі загинули. Другого корабля не буде. Вони випадково помітили життя на нашій планеті. Іншим розвідувальним групам не доведеться наближатися, аби з'ясувати, що в нашій сонячній системі немає планет із надто малою масою.

— Отже, можна припустити лише одне: сталася аварія.

— Корабель майже не пошкоджений. Його можна було б полагодити, якби хоч один із них врятувався.

— Навіть якби хтось і врятувався, ні про які торговельні зносини не може бути мови: вони надто несхожі на нас. Це дуже незручно. Все кінчено, годі про це.

Вони зайшли до будинку, і Промисловець привітався з дружиною.

— Люба, обід готовий?

— Як тобі пояснити...— Вона завагалась і поглянула на Астронома.

— Що скоїлось? — спитав Промисловець.— Чому ти мовчиш? Гадаю, наш гість не зважатиме на сімейну перемовку.

— Благаю, не звертайте на мене ніякої уваги,— пробурмотів Астроном і непомітно відійшов у протилежний куток кімнати.

— Розумієш, любий,— поспішно зашепотіла дружина,— Куховарка розлютована. Я вже стільки часу заспокоюю її. Чесно кажучи, не уявляю, навіщо Рудий це зробив.

— Що саме?

Здавалось, Промисловець зовсім не збентежений, навпаки, потішений: стільки місяців він із сином переконували дружину називати хлопчика "Рудий", а не його справжнім, трохи кумедним ім'ям, яке скидалось на дитяче прізвисько.

— Він забрав майже весь фарш.

— І з'їв його?

— Сподіваюсь, ні. Адже фарш сирий.

— А навіщо він йому?

— Не уявляю. Я не бачила його від сніданку. Куховарка помітила, як він дременув з кухні. У мисці майже не залишилося фаршу, а вона збиралася приготувати з нього обід. Ти ж знаєш Куховарку, їй довелося готувати щось інше, а це означає: цілий тиждень нам не буде спокою. Поговори з Рудим, любий, нехай він навіть не потикається в кухню, до того ж, йому не завадить вибачитись перед нею.

— Облиш. Вона наша служниця. Якщо ми не нарікаємо на зміну в меню, яка для неї різниця?

— Лише подвійна робота. Вона вже натякала, що хоче йти від нас. Ти ж знаєш, як важко знайти гарну куховарку. Пригадай-но попередню.

Це був серйозний аргумент.

Промисловець неуважно глянув навколо.

— Напевно, твоя правда. Тільки-но він прийде, я поговорю з ним.

— Вже йде.

Рудий зайшов до кімнати й весело сказав:

— Здається, вже пора обідати.— Він підозріло перевів погляд з матері на батька.— Але треба спершу вмитися,— додав він і попрямував до інших дверей.

— Зачекай,— зупинив його Промисловець.

— Чого?

— Де твій маленький друг?

— Десь тут,— недбало відповів Рудий.— Ми спершу гуляли разом, потім я озирнувся, а його нема.— Це була правда, і Рудий відчув під собою твердий ґрунт.— Я сказав йому, що вже пора обідати. Кажу йому: треба вертатись додому, а він каже: так. Тоді я пішов, а потім, коли я був уже біля струмка, озирнувся, а...

Астроном урвав цей слововилив, відвівши погляд від журналу, який неухважно гортав.

— Я зовсім не хвилююсь за свого сина. Він цілком самостійний. Не треба його чекати.

— Однак, обід ще не готовий, докторе.— Промисловець знову звернувся до сина: — До речі, сину, Куховарка скаржиться, що не вистачає продуктів. Ти не хочеш нічого сказати?

— Не розумію.

— Жаль, але доведеться пояснити. Навіщо ти взяв фарш?

— Фарш?

— Так. Фарш.— Він терпляче чекав відповіді.

— Розумієш, я був трохи...— затнувся Рудий.

— Голодний? — підказав батько.— Що міг навіть їсти сире м'ясо?

— Ні. Воно було мені потрібне для однієї справи.

— Для чого саме?

У Рудого був жалюгідний вигляд.

Тут знову втрутився Астроном.

— Не заперечуйте, коли я скажу кілька слів? Пам'ятаєте, перед сніданком мій син заходив і питав, що їдять тварини?

— Так, справді. Як я міг забути, ох і дурень! Послухай, Рудий! Ти взяв м'ясо для свого ручного звіряти?

Рудий ледве стримав гнів.

— Ви хочете сказати, що Щуплий заходив сюди? Розказав, що в мене є звірятко? Отак зайшов і усе вибовкав? Сказав, що в мене є звірятко?

— Ні, він лише спитав, що вони їдять, і все. А коли він пообіцяв не казати, то вже нікому не скаже, дотримає слова. Ти сам підвів себе: узяв фарш без дозволу. Та це ж просто крадіжка! Кажі чесно, у тебе є звірятко?

— Так, сер,— ледве чутно відповів Рудий.

— От бачиш. Доведеться тобі позбутись його. Зрозумів?

Тепер втрутилася мати Рудого:

— Ти Хочеш сказати, що тримаєш хижака? Він може тебе вкусити, у тебе буде зараження крові.

— Та вони ж зовсім крихітні,— голос Рудого затремтів.— Вони ледве ворухнуться, коли їх торкнути.

— Вони? Скільки їх у тебе?

— Двоє.

— Де вони?

Промисловець узяв дружину за руку.

— Не катуй дитину,— стиха промовив він.— Якщо він сказав, що позбудеться їх, то так і зробить, цього покарання з нього досить.

І він одразу ж забув про все.

8

Вони вже закінчували обідати, коли в їдальню вдерся Щуплий. На якусь мить він зніяковів, потім вибухнув майже істерично:

— Мені треба поговорити з Рудим. Я мушу йому дещо сказати.

Рудий злякано подивився на нього. Астроном сказав:

— Гадаю, сину, це не дуже ввічливо. Ти примусив себе чекати.

— Вибач, тату.

— Не лайте хлопця,— обізвалася дружина Промисловця,— Нехай поговорить з Рудим, коли йому так хочеться. Нічого з обідом не трапиться.

— Мені треба поговорити з Рудим наодинці,— стояв на своєму Щуплий.

— Ну, досить,— з притиском сказав Астроном. За ввічливо-люб'язним тоном ховалося помітне роздратування.— Сідай.

Щуплий скорився, але їв без апетиту і лише тоді, коли хтось дивився на нього.

Рудий упіймав його погляд.

— Звірі втекли? — спитав він пошепки.

Щуплий ледь хитнув головою.

— Ні,— так само тихо проказав він,— це...

Астроном гостро зиркнув на нього, і Щуплий затнувся.

Після їжі Рудий вислизнув з кімнати, подавши другові непомітний знак іти за ним.

Вони мовчки дійшли до струмка. Згодом Рудий рвучко обернувся до Щуплого.

— Слухай, чого це ти надумав казати татові, чим ми годуємо звірят?

— Я такого не казав,— заперечив той,— лише спитав, що вони їдять. А це не те саме. Та й справа зовсім не в цьому.

Але Рудий мов і не чув.

— До того ж, куди тебе понесло? Я думав, ти йдеш додому. Вони всі накинулись на мене.

— Я зараз усе поясню, замовкни хоч на мить. Ти ж і слова не даєш сказати.

— Гаразд, говори, коли є що сказати.

— Я повернувся до корабля. Батьків там не було все одно, а мені страшно хотілося

подивитись.

— Це — не корабель,— похмуро сказав Рудий. Йому нічого було втрачати.

— Корабель, кажу тобі. Туди можна зазирнути крізь ілюмінатори. Я зазирнув, а вони всі мертві.— Він говорив, ніби в гарячці.— Всі мертві.

— Хто мертві?

— Та звірята! — зірвався на крик хлопчик.— Такі самі, як наші! Тільки вони не звірята. Це мислячі істоти з інших планет.

Рудий на мить мов скам'янів. Він і в гадці не мав сумніватись у щирості друга, надто той був схвилюваний, щоб так жартувати.

— Оце-то так,— тільки й спромігся вимовити він.

— Що робити? Ох, буде ж нам, як вони дізнаються!

Щуплого лихоманило.

— Краще випустити їх,— сказав Рудий.

— Вони на нас донесуть.

— Вони ж не вміють по-нашому розмовляти. Вони ж з іншої планети.

— Вміють. Я раз чув, як батько говорив про це з мамою. Вони не знали, що я в кімнаті. Він казав, пришельці можуть посилати розумові сигнали. Телепатія, чи щось таке. Я думав, він фантазує.

— Он воно що. Оце-то так.— Рудий поглянув на Щуплого.

— Слухай! Татко звелів мені їх здихатись. Давай закопаємо їх або вкинемо у струмок, га?

— Він наказав тобі?

— Він змусив мене признатись, що я маю звірів, а потім сказав: "Ти повинен позбутися їх". А його накази треба виконувати, він же мій бдтько.

У Щуплого відлягло від серця. Це був узаконений вихід.

— Тоді не зволікаймо, доки вони не докопались. Ох, буде ж нам, коли вони дізнаються.

Вони кинулись до комори, в голові у них снували неймовірні видіння.

9

Зовсім інше — знати, що вони "люди". Як звірята, вони кумедні, як "люди" — потворні. Очі,— раніше невиразні крихітні цятки,— тепер, здавалося, стежили за ними з неприхованою злістю.

— Вони видають якісь звуки,— прошепотів Щуплий.

— Вони ніби розмовляють,— відповів Рудий.

Смішно, вони й раніше також чули ці звуки, але не надавали їм ніякого значення. Рудий навіть не ворухнувся. Щуплий теж. Хлопці відгорнули брезент, але тільки стежили. Щуплий помітив: до фаршу ніхто й не доторкнувся.

— Ну що, починай! — сказав Щуплий.

— А ти?

— Ти ж знайшов їх!

— Тепер твоя черга.

— Ні, це ти їх знайшов. Ти в усьому винен. Я лише спостерігав.

— Ми ж весь час були разом, Щуплий, ти ж знаєш.

— Байдуже, ти їх знайшов. Я так і скажу, коли вони прийдуть сюди шукати нас.

— Ну, стривай,— сказав Рудий, але згадав про прочуханку і нагнувся до клітки.

— Зажди! — крикнув Щуплий.

— Що тебе знов ужалило? — Рудий навіть зрадив.

— В одного з них якась ніби залізяка.

— Де?

— Онде. Я її й раніше бачив, але думав, що то частина їхнього тіла. Та коли вони "люди", це, певно, рушниця-дезінтегратор.

— Яка рушниця?

— Я читав про неї в тих старовинних книжках. Більшість людей на космічних кораблях мала рушницю-дезінтегратор. Націлять на тебе — ти й розсипався на порошок.

— Але ж досі вони не націлювали.

— Це ти так думаєш. А я не збираюсь тут тинятись і чекати, поки мене розкладуть на елементи. Я йду по батька.

Боягуз! Нікчемний зрадник!

— Ну й нехай. Лайся, скільки завгодно, та коли ти їх зараз хоч пальцем торкнеш,— вони залюбки розкладуть тебе. Ось почекай, сам побачиш. Тоді начувайся!

Він почав спускатись вузькими крученими сходами, вниз, спинився на площадці, потім кинувся назад.

Східцями піднімалася мама Рудого. Вона часто й важко дихала, але всміхалась до Щуплого: все ж гість.

— Рудий! Гей, Рудий! Ти там. Не ховайся. Я знаю, ви тримаєте їх нагорі. Куховарка бачила, куди ти побіг з м'ясом.

— Привіт, ма! — голос у Рудого тремтів.

— Покажи-но мені цих бридких звірів. Я повинна пересвідчитися на власні очі, що ти їх позбувся.

Це — кінець! Але хоча його чекало покарання, Рудий відчув, ніби камінь впав із плечей. Принаймні, він ні за що не відповідатиме.

— Вони тут, ма. Я їм нічого не зробив. Я не знав. Вони зовсім крихітні звірятка. Я думав, ти дозволиш мені їх тримати, ма. Я б нізащо не брав м'яса, якби вони їли траву або листя, ми ж не змогли ніде знайти хороших горіхів чи ягід, а Куховарка не дозволяє мені нічого брати. Я мушу вмовляти її, і не знав, що м'ясо для обіду, і...

Він торохтів, страх опановував ним, і хлопець не помічав, що мати не слухає його. Вона втупила зляканий погляд у клітку і закричала, закричала тонко й пронизливо.

10

— Скромні похорони — це все, що ми можемо для них зробити. Не варто привертати увагу громадськості,— сказав Астроном, аж раптом вони почули крик.

Дружина Промисловця ще не оговталась, вона бігла весь час. Лише через декілька хвилин чоловік привів її до тям.

— Вони там, у коморі. Я не знаю, хто вони, ні... ні...— нарешті змогла вона вимовити.

Промисловець хотів був зараз же рушати, але вона заступила йому дорогу.

— Ні, ти не підеш. Накажи кому-небудь із слуг. Нехай візьмуть з собою рушницю. Кажу тобі, ніколи не бачила нічого подібного, Маленькі огидні потвори з... з... не можу навіть знайти слово. Тільки подумай, Рудий тримав їх, годував м'ясом.

— Я лише...— почав був Рудий.

— Це не...— додав Щуплий.

— Ну, хлопці, вступили ви сьогодні. Гайда додому! І ні звуку мені. Ні звуку! Не хочу знати, що ви там теревените. Пізніше, коли всі заспокояться, я вас вислухаю. Щодо тебе, Рудий, я особисто простежу, щоб тебе покарали належним чином.— Він повернувся до дружини.— Хоч би які ті звірі не були, їх треба негайно знищити.

Коли хлопці вже не могли їх почути, він м'яко додав:

— Ну, заспокойся, заспокойся. Діти цілі й неущоджені. Зрештою, нічого страшного не сталося. Знайшли собі нову забавку та й годі.

— Пробачте, мадам, не могли б ви описати цих тварин? — уривчасто спитав Астроном.

Вона заперечливо похитала головою. Вона не могла говорити.

— Не могли б ви...

— Вибачте, але я мушу заспокоїти її,— сказав Промисловець.

— Зачекайте хвилинку, прошу вас. Ваша дружина каже, що ніколи не бачила таких звірів. Напевно, у ваших краях не було ще таких унікальних тварин.

— Перепрошую, але годі зараз про це.

— Якщо тільки ці тварини не приземлились сьогодні вночі.

Промисловець відсахнувся.

— Що ви маєте на увазі?

— Вважаю, нам треба негайно йти до комори, сер.

Промисловець кілька секунд пильно дивився на нього, потім крутнувся й кинувся бігти. Астроном — за ним. Позаду чувся пронизливий крик.

11

Промисловець дивився на них, не відводячи погляду, потім глянув на Астронома, знову на них,

— Це вони?

— Вони,— сказав Астроном.— Немає сумніву, що ми їм так само огидні, як і вони нам.

— Що вони говорять?

— Що їм страшенно незручно, вони втомлені, навіть хворі, але при посадці серйозно не постраждали, а хлопці їх не кривдили.

— Не кривдили! Схопили, посадили в клітку, годували травою й сирим м'ясом! Скажіть-но, можна й мені з ними поговорити?

— Для цього потрібен час. Слід зосередитись. Ви почуєте їх, хоч, може, не зразу.

Промисловець спробував. Його обличчя аж скривилось від напруги. Він передавав одну й ту саму фразу: "Хлопчики не знали, хто ви". Раптом у мозок стукнуло: "Ми це зрозуміли, і хоча вони збирались використати нас для своєї втіхи, ми їх не атакували".

"Не атакували?" — подумав Промисловець, і не помітив, що повторив це вголос.

"Звісно, що так,— надійшов сигнал-відповідь.— Адже ми озброєні".

Одне з бридких створінь у клітці підняло якийсь металевий предмет і на покритті клітки й на даху комори раптом з'явилась дірка з обвугленими краями.

"Сподіваємося,— надійшов наступний сигнал,— дах неважко буде відремонтувати".

Промисловець відчув себе неспроможним далі приймати сигнали.

— І з такою зброєю вони дозволили захопити себе, замкнути в клітці? — звернувся він до Астронома.— Не розумію.

І почув спокійну відповідь:

"Ми ніколи не кривдимо дітей мислячих істот".

12

Сутеніло. Промисловець навіть не згадав про вечерю. Він раз у раз повертався до того, що його бентежило.

— Ви справді вірите, що корабель полетить? — спитав він Астронома.

— Вони запевняють,— відповів той,— отже, полетить. Сподіваюсь, вони скоро повернуться.

— Коли вони повернуться,— енергійно сказав Промисловець,— я виконаю нашу угоду. Переверну і землю, і небо, але їх визнає весь світ! Я помилявся, докторе. Істоти, які не скривдили дітей, хоч, можна сказати, їх на це провокували,— гідні визнання. Знаєте, мені й говорити не хотілося...

— Чому? Кажіть.

— Наші діти. Ваш і мій сини. Я майже пишаюся ними. Тільки уявіть: схопити цих істот, годувати їх, чи, принаймні, намагатися годувати, переховувати. Неймовірно! Рудий сказав мені, це була його ідея — використати їх для вступу в цирк. Уявляєте?

— Молодість,— відказав Астроном.

13

— Скоро старт? — спитав Торговець.

— Через півгодини,— відповів Дослідник.

На них чекала самотня подорож. Решта сімнадцять членів екіпажу загинули, прах їхній залишиться на чужій планеті. Вони вдвох поведуть пошкоджений корабель вручну.

— Як добре, що ми не чіпали цих дітей,— сказав Торговець.— Ми уклали вигідний контракт, дуже вигідний.

"Бізнес",— подумав Дослідник.

— Дивіться, як вони вишикувались проводити нас. Всі як один. Вам не здається, що вони стоять надто близько? Аби до котрогось із них, бува, не дістало полум'я на старті.

— Вони на безпечній відстані.

— Яка у них потворна зовнішність, правда?

— Зате внутрішньо вони прекрасні. І дуже доброзичливі.

— Навіть не подумаєш, дивлячись на них. Особливо той, молодий, що перший знайшов нас.

— Вони називають його Рудим.

— Досить дивне ім'я для такої потвори. Аж смішно. Йому й справді шкода, що ми відлітаємо. От тільки не збагну, чому саме. Він, здається втратив якусь можливість.

— Цирк,— коротко відповів Дослідник.

— Що? Чому? Яка безглуздість!

— А чом би й ні? А що б ви зробили, якби знайшли Рудого сонним у полі на Землі? Червоні щупальця, шість ніг, псевдоподії й тому подібне?

14

Рудий дивився, як відлітає корабель. Червоні щупальця, через які його так прозвали, і досі коливались, передаючи смуток і жаль за втраченою можливістю. Очі на ніжках наповнились жовтавими кристаликами, які відповідали нашим, земним сльозам.